

melyest lazábbak a kapcsolatai a katolikus klérussal is. Az Országos Nemzeti Bizottság a Pálffy-féle Demokrata Néppárt mellett elutasította az Értelmiségi Osztály Ősi Demokrata Pártja és a Nemzeti Demokrata Párt nevű csoport jelentkezését is.

A Barankovics-féle Demokrata Néppárt azonban nem vett részt a választásokon. A Függetlenségi Frontot feszítő erők „tehermentesítő” szelepe tehát nem nyílt meg. De ennek a helyzetnek a kialakulásában sajátosan a jobboldal módosult taktikája is szerepet játszott. A jobboldali erők 1945 első feleber: többször is kísérletet tettek polgári ellenzéki párt alakítására. 1945 szeptemberében azonban a katolikus egyház vezetői körei, élükön Mindszentyvel a jobboldal egységének megosztását látták egy polgári ellenzéki párt indulásában. Ezért az új párt alakítására irányuló kísérleteket elvetették és a Kisgazdapárt támogatása mellett foglaltak állást.

1945 őszére tehát a korábban kialakult pártviszonyok lényegében nem változtak meg. A jobb- és baloldal erőinek helyzetét azonban ez a körülmény nem egyformán befolyásolta, hiszen a jobboldal erősödött és egyre teljesebbé váló egysége mellett a baloldal összefogása még korántsem valósult meg. Mindez hosszú időre szóló és bonyolult küzdelmet ígért a magyar politikai életben.

KUNSZABÓ FERENC

Értelmiségiek Nógrádban*

Az értelmiségiek a termelőeszközöknek sem nem forgatói-használói, sem nem tulajdonosai. Mindig és mindenütt az uralkodó osztályok akarátának közvetítői, teljesítői voltak, s különböző csoportjaik egyidőben más és más urat szolgáltak. Magyarországon a felszabadulás előtt ilyen szempontból négy nagy csoportjuk volt a földesúri osztály, a tőkés osztály, az államhatalom és a külföldi tőkeérdekeltségek kiszolgálására.

A parancsolók akarátának teljesítése természetesen sohasem jelentett valami teljesen önállótlant, szolgai élet- és munkastílust. A szellemi alkotó, irányító tevékenység eleve föltételez bizonyos fokú önállóságot, lelkiismereti és cselekvési szabadságot, melyekből ki-ki egyéni alkata, hajlamai és szándékai szerint többet vagy kevesebbet gyűjthetett magának. Ráadásul a függés legtöbbször nem rideg közvetlenségben jelentkezett, és nem annyira adminisztratív szabályokban nyilvánult, mint a társadalom szerkezete, a társadalom milvensége hordozta magában. Éppen ezért a két háború közötti értelmiség nem csupán szolgált munkaadóit, hanem így vagy úgy, kisebb vagy nagyobb mértékben meg volt győződve arról, hogy ha nem is túl jó az a rezsim, jobbat az adott körülmények között nem nagyon lehetne csinálni. Kevesen voltak a tágabb látókörűek, akik változást akartak, ilyet vagy olyat, kisebbet vagy nagyobbat. Ám leggyakrabban még ők sem függetleníthették magukat a rendszer közvetve ható, konformizmusra kényszerítő erejétől. Ha más nem, maguk és családjuk pusztá léte, a napi betevő falat volt az, ami apróbb megalkuvásokra, dolgok elhailgatására készítette őket.

Ezek a kényszerítő erők szinte mindenkinél hatottak. Csak nagyon kevesek voltak, akiket még a betevő falat, még saját létük sem érdekelt a rendszer elleni opponálásban. S ők, a fenti értelemben már nem is szabályos értelmiség: nem az urakért, hanem ellenük léteztek.

* Részlet a Palócok földjén c. kötetből

A réteg függő társadalmi státusza a szocialista rendszerben sem változik: az értelmiség az új uralkodó osztály, a proletáriátus akaratait teljesíti. A függőség viszont többé nem szolgálás. Megszüntette maga a pusztán tény hogy az önmagát felszabadított munkásosztály az egyetlen igazságos társadalmi formációt építi, olyat, amelyik nem csupán saját magának, hanem a társadalom többi dolgozó osztályának és rétegének, így az értelmiségnek is megfelel.

Ez az általános elv azonban csak az olyan mindennapi harc árán érvényesülhet, amelyben az értelmiségnek is részt kell vennie. Az előző bekezdésben foglalt alapvető, kiindulásul szolgáló változás után az értelmiség megváltozott társadalmi státuszának ez a második jellemzője. Így bővül, így teljesebbé válik alkotó munkája. Ez persze föltétlenül többletmunkát, többletenergiát jelent — minek szimplifikált mutatója tehát társadalmi munka —, de ugyanakkor nagyobb egzisztenciális biztonságot, társadalmi stabilitást is ad.

A társadalmi státuszban bekövetkezett harmadik változás nem ennyire alapvető, de napjainkban és még jó darabig rendkívül erősen hat, befolyásolja napi építőmunkánkat:

Eleget hallottunk a volt uralkodóosztályok egyes hülye, degenerált vagy eliusztult tagjairól. Ez azonban távolról sem jelenti, hogy az erősen összefonódott földesúri és tőkés osztály egészében hülye és degenerált lett volna. Nagyonis céltudatos, cselekvő, s ha kellett, agresszív volt. Általában igen jól fogta föl érdekeit, s azok védelmében határozottan lépett föl. Részletes, aprólékos utasításokat adott, s ellenőrizte a végrehajtást. (E megállapítás igazságából mit sem von le, hogy Hitler oldalán beléptek a második világháborúba, sőt, Abban a szituációban a számukra egyetlen lehetséges kísérletet tették meg uralmuk fenntartására, hiszen a háború után láthattuk, hogy az angolbarát politikát folytató cseh vagy lengyel burzsoázia is elvesztette uralmát, sőt a Szovjetunióval szövetséget kötő román bojárokat-tököseket is elkergette a nép. A magyar uralkodó osztályok tehát a számukra járhatónak tűnő utat választották Hitler oldalán, s a harmincas években az távolról sem látszott reménytelennek.) A tőkés és földesurak jelentős része a századforduló óta már olyan értelmiségi képzetséget — jogász, közgazdász, mérnök, mezőgazdász stb. — szerzett, hogy konkrétan és szakszerűen tudott beszélni a termelés irányításába.

A magyar értelmiség tehát a felszabadulásig ilyen gazda keze alatt dolgozott.

Az új gazda szintén megszabja az irányt, utasít, ellenőriz. Legtöbbször persze vezetőrejeén, a kommunistá párton keresztül, mert önmaga-tömegeiben-még nem olyan képzett, hogy belelátna a gazdálkodás rejtjelmeibe, hogy értené annak csínját-bínját. Az ideális nyilván az lenne, ha minden egyes gyár munkássága szakszerűen irányítaná, ellenőrizné értelmiségét, de ez ma még csak a fejlődés perspektívája. Egyes műszakiaknak vagy más értelmiségieknek ezért tűnhet úgy, hogy ők tulajdonképpen nem a munkásoktól függenek, hanem a párt és az állam gazdasági vezető szerveitől. Az új gazdasági mechanizmus éppen ezért nem csupán arra törekszik, hogy a termelést olcsóbbá, célszerűbbé, tegye, hanem hogy általában és konkrétan kiterjessze a munkások beleszólási, ellenőrzési hatókörét. S bár nem kétséges, hogy ez a bővített ellenőrzés, beleszólás mind több helyen valósul meg, pár évtizedig még csak lehetőség marad, hogy a magyar munkásosztály egésze szakszerű ellenőrzést gyakorol a mérnökök, közgazdászok fölött.

Ma tehát az értelmiség még olyan gazdát szolgál, melynek tömegeinél képzetesebb, tájékozottabb. Egyes esetekben és helyeken rengeteg mulik azon, hogy az értelmiségi (vagy értelmiségi csoport) helyesen oldja meg feladatát, és jól segítse a munkásokat a feladatok végrehajtásában. Egyes bemutatóknál, egyes cikkek termelésénél, egyes feladatoknál az értelmiség jóval előbb látja a végkifejletet, mint a munkásosztály ott dolgozó csoportja.

S ez még külön növeli az értelmiségi szerepét, jelentőségét.

Az osztálytársadalmak után a szocializmus az első olyan társadalmi rendszer, ahol nem a származás, a vagyon számít, ahol nem „a ruha teszi az embert”, hanem a végzett munka és az ész. A proletárok diktatúrája helyére tette az eszt, a tudást, a képzettséget.

Sőt, egy kicsit talán misztifikálta is:

Beszélték annakidején, hogy Rákosi Mátyás a Keleti Akadémia diplomája mel-
lé még egy bányamérnököt is szerzett az ötvenes évek elején. Hogy neki arra
mennyire volt szüksége, azt innen képtelenség megállapítani, de annyi minden-
esetre bizonyosnak látszik, hogy ha szükséges volt számára, akkor ugyanúgy mellé-
szerezhetné volna még a kohómérnököt, a villamos (erős és gyengeáramú) mérnököt,
és a többit, hogy a humán tárgyakról már ne is beszéljünk.

Úgy tűnik, az ötvenes évek nem minden tehetség és rátermettség nélküli de
mindenképpen rossz hatású vezetője végtelenül szimplifikálta a lenini „Tanulni,
tanulni, tanulni” jelszót. A maga idején szükségszerűen hangoztattuk sűrűn ezt az
idézetet, de közben mindig elfelejtkeztünk arról, hogy Lenin maga semmilyen ki-
egészítő szakra nem iratkozott be. Mert tudta, hogy az fölösleges.

Ma ilyen diplomaszerezési legendák egyetlen országos vezetőről sem keringenek,
a mítosz lejjebb csúszott, szétterült a nép között.

Természetesen a tanulás önmagában csakis jó és örvendetes jelenség. Méltán
lehetünk büszkéek, hogy lovas nemzetből tanuló — pontosabban olvasó — nemzet
lettünk, mert a szállóigévé lett Széchenyi-mondás semmit sem veszített az érvényes-
ségéből, most kezd realizálódni. Vannak azonban jelenségek, amelyek arra utalnak,
hogy bizonyos esetekben a közvélemény — vagy egyes emberek, csoportok — sze-
mében nem annyira a tudás a fontos, mint a diploma és a különböző végbizonyít-
ványok.

Vegyünk csak egy nagyon egyszerű, de nagyon jellemző példát: a Magyar
Nemzet hetvenegy lapszámában az 1429 élettársat kereső közül 511, tehát csaknem
harminchat százalék diplomás partnert igényel. Az egyetemet vagy főiskolát vég-
zettek aránya ennél jóval kevesebb az országban. Ha már most figyelembe vesszük,
hogy a hirdetők harminchat százalékának sincs ez a képesítése, akkor rögtön vilá-
gossá válik, hogy olyanok is diplomás férinek, feleségnek valót keresnek, akik
maguk alacsonyabb képzettségűek. Túl az önkritika hiányán, magában az is érde-
kes, hogy egy bérelszámolónak, fodrásznak vagy önyugdósnak miért csupán a
diplomás élettárs konveniénál? Mi az a plusz, amit egy felsőfokú iskolát végzett
társától remélnék? Több pénz, finomabb viselkedés megértőbb bajtárs? . . . A házasa-
gok eddigi tapasztalatai azt bizonyítják, hogy mindez nincs diplomához kötve.
Válni pedig éppen az értelmiségiek szoktak gyakrabban. . . Marad tehát a nagyobb
társadalmi tekintély, társadalmi rang, amit a „reprezentatív megjelenésű dolgozó
nő” vagy a „derűs, fiatalos, ötvenes özvegy” egvaránt akar. . .

Einsteinnek egy diplomája volt. Hogy tudása alapján hány lehetett volna neki,
arról, ugye, kár is beszélni. A példa túl nagy, de kényszerítő erővel ötlük föl az
emberben, mikor lépten-nyomon azt tapasztalhatni, hogy bölcsész vagy mérnöki
diplomás emberek, akik évek óta képesítésüknek megfelelő helyen dolgoznak, és
onnan nem is akarnak elmenni, egyszerre csak a második oklevélért indulnak.
Aztán a harmadikért. És a főnökük ráírja a papírjaikra, hogy „munkája elvégzé-
séhez szükséges”, ami nyilvánvaló tévedés, hiszen nem megfelelő képesítéssel miért
vette föl annakidején? . . . Szónoki kérdés, mert egészen nyilvánvaló, hogy a mai
közvélemény hatása alatt egy főnök a legkritikább esetben utasíthatja vissza „estizni”
vagy „levelezni” vágyó beosztottját — hiszen gyakran maga is tanul.

Továbbtanul.

Pedig föltétlenül figyelembe kell vennünk, hogy vajjon ki akadályozza ma bár-
kit is abban, hogy megfelelő könyvek beszerzése után olyan és annyi tudásra tegyen
szert amilyenre és amennyire csak akar? Hisz az egyetemek csak a középkorban
neveltek polihisztorokat és tudósokat. Ma, szinte végtelenre halmozódott és specifi-
kálódott tudáshalmaz korában az egyetem — egy bizonyos szintű képesítés mellett
— csak tanulni tanít meg. Ahhoz pedig bőven elég egy diploma is.

Sőt: diploma nélkül is lehet élni.

Más kategória, mikor rendelet írja elő, hogy — bizonyos munkakörök bizonyos
képesítéshez lévén kötve — meg kell szerezni a kellő képesítést. Az elv helyesel-
hető, de talán módot lehetne találni a különbségtevésekre. Csak két példát:

X tizenöt éve jól végzi munkáját. Remek gyakorlati szakember. A rendelet
X-et kötelezi valamilyen végbizonyítvány megszerzésére. X beiratkozik, évekig ta-
nul, álmatlankodik, nem nyaral, nem pihen, idegeskedik, veszekedik a feleségével.

s — a szorító vizsgák miatt — nem mindig tudja ellátni feladatát. Végül is sikeresen leteszi minden vizsgáját, megszerzi a bizonyítványt: eleget tett a rendeletnek, X ezzel is bizonyította, hogy lelkiismeretes állampolgár, kiváló munkaeerő, és példamutató vezető.

Jobban végzi a munkáját?

Saját ismeretségi köréből szinte mindenki tud eseteket, hogy X vagy Y a kötelező iskola elvégzése után **ugyanolyan jó** munkaeerő maradt, mint volt. Jobb nem lett. Pedig a végzett tanulmányok alkalmazhatók a gyakorlatban. Pedig az illető valóban tanult, az anyag nagyobb fele meg is maradt a fejében, nem felejtette el a vizsgát követő nagy, kimerült álomból való ébredés reggelén. . . Mi hát a hiba? Az, hogy nagyon sok ilyen esti vagy levelező hallgató hosszabb gyakorlati munka után egyszerűen képtelen a tanultakat alkalmazni. Ez nem akarat vagy felfogóképesség dolga, hanem a reflexeké, amelyek a hosszú évek alatt kialakultak, és képessé tették X-et arra, hogy jól végezze munkáját. Ezeket a reflexeket nem tudja megváltoztatni a bizonyítványosztás után. . . Ezért nem ritka az eset, mikor a diploma vagy bizonyítvány megszerzésének egyelőn haszna van: a tulajdonos magabiztosabban lép az utcán, nyugodtabban fog kezet. A dokument lelki biztonságot szolgáltatott.

A másik példa. Számos kiegészítő szak van, s ezek végzésére a hivatalos közlönyök újabb rendeleteket tesznek közzé. De biztos az például, hogy egy földrajz, irodalom vagy történelem szakos tanárnak kiegészítőt kell végeznie, ha könyvtáros vagy népművelő lesz belőle? . . Képzelnék el, hány szociológus vagy újságíró praktizálhatna ma ebben az országban, ha szakképzettséget követelnénk tőlük — hiszen nincsenek is ilyen szakok.

A példákat lehetne még sorolni, de talán az eddigiek is kielégítő módon segítik a felismerést: az országban amúgyis magasra csapott — és általában csak örvendetes — tanulási vágyat modifikálni kellene, s nem utolsósorban azért, hogy a kétségtelenül meglévő diploma-divatot ezen az úton is csökkenthessük. Mert a tudás állandó gyarapítása nem csupán kísérőjelensége társadalmunknak, hanem egyik alapköve is, csak egyes emberekben ez diploma-fétissé deformálódott. Feljelen rendjén való dolog, mikor valakitől azt tudakoljuk, hogy miért, mit tud, de mikor végbizonyítvány után tudakozódunk, az már az üressé vált divat félhivatalossá merevülést bizonyítja.

Mindemellett ezek a jelenségek az értelmiség megváltozott társadalmi státuszát igazolják, mert a „mediterrán ósz”-re vágyó élemedett vagy reprezentatív hölgyek harminc-negyven évvel ezelőtt még „szolid anyagiakkal rendelkező, kifogástalan úriembert” kerestek házassági hirdetések és közvetítők útján, és eszükbe sem jutott a diplomás férjnekvaló.

Ha egy nógrádi gyárban — hogy a bányákról már ne is beszéljünk! — összehasonlítjuk a szakmunkások és a műszakiak keresetét, a kettő körülbelül egyforma. A műszakiaknak ehhez hozzájön a prémium, ami évente nem jelentéktelen összeg. Ezt azonban két okból sem sorolhatjuk egyszerűen a havi kereset mellé. Egyszer azért, mert nem stabil, életsztendert pedig csak fix összegre lehet építeni: másodszer pedig, mert nem minden műszaki kap, sőt rendszerint a kisebb hányad — s bár az átlagot emelné, de nem adna hű képet e társadalmi réteg egészének anyagi helyzetéről, lehetőségeiről.

Míndezek alapján azt mondhatjuk, hogy a műszaki értelmiség kisebb részének jobb az anyagi helyzete, mint a szakmunkásoknak, a többségé viszont csaknem megegyezik.

A réteg többi csoportját nézve, a legmagasabb jövedelmük az orvosoknak van, de nem fizetésük, hanem a beteg által juttatott „maszek prémiumok” alapján, ami ellen jó volna küzdeni, ha valaki meg tudná mondani, hogy az ilyenfajta általánossá vált szokások ellen hogyan lehet fölvenni a harcot. Nem jelentéktelen a jövedeleme az állami gazdaságokban és a térszekben dolgozó értelmiségiek többségének sem.

Ezután következnek a gyárak nem műszaki tisztviselői, a jogászi kar, az állami hivatalnokok és a pedagógusok, amely két utóbbi réteg a legkisebb keresetű, s így a tanítók még mindig a nemzet napszámosságainak vehetők, magasabb szinten persze, mint a felszabadulás előtt. A proletár állam puritánságából következik, hogy saját alkalmazottait nem fizeti valami fényesen, s ezért is van, hogy míg negyvenöt előtt az állami szolgálat fogalom volt, addig ma a tájékozódó fiatalok nem sok „fantáziát” látnak benne.

Mindent összevetve tehát, a nógrádi értelmiség összessége a nógrádi szakmunkással áll egy jövedelmi szinten. Az értelmiség rendszerint mégis jobb — pontosabban szólva: újabb divatú — ruhában jár, többet látogatja a presszót, gyakrabban megy színházba, rendszeresebben megy nvaralni szegedi nyári játékokra, pesti útra, és végül: gyakrabban van autója. Az értelmiségi tehát magasabb sztenderden él, mint a fizikai munkás vagy a szakmunkás.

Kifelé mindenestre.

Nézzük meg ennek okait mindkét társadalmi réteg felől.

A szakmunkásnak azért van ritkábban autója, azért régebbi szabású a ruhája, azért nem megy üdülni és vikendezni, mert egyrészt közülük nagyon sokan rusztikus életet folytatnak — ház, kert, gyümölcsös —, másrészt pedig egyszerűen nincs rá igénye. Többségük jelenleg még nem érzi kikerülhetetlen szükségét, hogy akár a tévében, akár a művelődési házban megnézzenek egy szindarabot, míg az értelmiségit otthon sem lehetne tartani egy-egy vendéjáték alkalmával.

Az értelmiségi viszont-kifelé-azért él magasabb szinten, mert igénye van rá, s mert a társadalom többi osztálya és rétege ezt elvárja tőle! Ez is a mult társadalmi konvenciónak maradványa: ha valaki vezető, akkor ne csak tudása legyen több, hanem jobban is tartsa magát. S bár ez a jelenség távolról sem olyan markáns, mint harminc évvel ezelőtt, de kétségkívül kitanítható, s előreláthatólag addig marad fenn, míg a munkásság és a parasztság tömegeiben el nem éri ugyanazt a kultúr- és civilizációs szintet, helyesebben: igény szintet, mint az értelmiség.

Ezt a magasabb szintű életet az értelmiség többsége ma még csak úgy tudja tartani, hogy befelé, titokban takarékoskodik: foltozza a fehérneműjét, kevesebb húst vásárol, vasárnap nincs bor, a lengyel vodka csak vendégjáráskor kerül elő, az autó sokszor a ház előtt vesztegel, mert nincs pénz benzínre — és a többi. Nem egy esetről beszélnek, hogy egyik-másik tisztviselő vagy tanár hogyan spórolt évekig, míg meglett az autó, s aztán, hogy fenntartsa. Az áruházak és a csmegeüzletek eladói a megmondható, hogy a munkások általában mennyivel többet és könnyvedébben vásárolnak, nem latolgatva úgy az egyes cikkek árát, mint az értelmiségiek.

Mert ez utóbbiak erősen törekednek, hogy elérjék az európai szintet. Hogy aztán ez a sztenderd valóban „európai”-e, vagy hogy egyáltalán mit is jelent ez a szó, mi a tartalma, mik az összetevői, az már nem olyan világos előttük. Számos tapasztalat igazolja, hogy sok nógrádi (és persze pesti) értelmiségi nem tudja, vagy tévesen érti, hogy mi is az, ami felé törekszik. Sokak fejében gondolatok gomolyognak két — három évenként cserélt Ford Taunusról, tengerparti üdülről, minden nyári, nagy túrautakról. . . . Meglehetősen régen volt mikor úgy próbáltunk csinálni, mintha a mi életszínvonalunk rohamléptekkel közelítené a nyugati országok lakosaiét. . . . sőt egyes mutatókban már el is hagytuk!”. Az egy főre jutó ekskavátor gyártásban például. Bizonyára sokan emlékeznek még az újsághírre, miszerint az angol proletár bálnahúst vásárol, mert másra nem telik szegénynek. . . . Ma nem tagadjuk, hogy a fejlett kapitalista országokban tehetősebb az értelmiség, a munkásság. Gazdasági okait is tudjuk — arról azonban hallgatunk, hogy az európai életszintnek nem csupán anyagi mutatói vannak:

Nemrégiben két asszony beszélgetésének voltam akaratlan fültanúja a vonaton. Rákoskeresztúrtól Galgahévízig tárgyaltak izes palóc tájszólásban, hogy mit mikor vettek, a motort mikor cserélték, a szobát hogyan parkettázták, s hogy a vasracos kerítést hol mennyiért lehet megrendelni. Először méregbe gurultam, később azonban csendesesen elszégyenlettem magam: hát miről beszéljen egymással ez a

két szélfújta bőrű, kerges kezű asszony, ha nem az anyagi jólét jeleiről, melyeket ez-
előtt húsz évvel álmodunkban sem reméltek volna?! Hát ugyan miről váltanak eszmét,
ha egyszer gyermekkorukban sem nekik, sem szüleiknek nem juthatott eszükbe, hogy
intellektuális témákra is kellene egy pár reflex.

A hatvani átszállásnál elvesztettem őket szemem elől, s így nyugodtan gondol-
kozhattam: hisz még értelmiségi is hány van minálunk, aki a délutáni vagy az
esti presszóücsörgésekor (mert az olyan modern dolog) vagy kinosan hallgat, vagy
ugyanolyan témákba kap, mint a két mátraszőlősi bányászfeleség?!

Ebben viszont már igen kevés az íz.

Ha egy acélgvári lakatos vagy üveggvári csiszoló lakásán járok, és a nemrég
vásárolt szoborról azt a véleményt kapom, hogy a fene se érti, mégcsak nem is
szép, de olyan modern, akkor nem mosolygok, sőt valami jó érzés kap el, hogy a
munkás lépést akar tartani a művészetekkel. De ha egy mérnök, orvos vagy tanár
lakásán kapom ugyanezt, esetleg pár közhellyel dúsítva, akkor nem tudom, hogy
bosszankodjak, vagy elnevessem magam.

Tévé tettünk, fridsidert; térelváltást teszünk a lakásba, és autóra gyűjtünk,
ha még nincs — helyes;

bosszankodunk azon, hogy nálunk nincs minden rendben, mert száz évvel el
voltunk maradva, és mindmáig nem tudunk behozni — csak akkor helyes, ha napi
munkánk jobb elvégzésével segítjük a végleges behozást;

s végképpen helytelen, ha elfelejtjük, hogy van még egy lemaradás, nevezet-
esen az európai műveltséget, kultúrszintet, illetően.

Le vagyunk maradva Nyugattól? Bizony, le. S még eltart egy ideig, míg anyagi
potenciában behozhatjuk. S akkor majd az autó nem spórolás függvénye lesz sem
államnak, sem az egyéneknek... De úgy tűnik, a kulturális lemaradásunk még
erősebb. Nyugodtan szidhatjuk az áruelosztást, vagy a közszükségleti cikkek ter-
melését, még a külföldi kocsik magas vámtarifáján is bosszankodhatunk, de ha
fogalmunk sincs arról, hogy Josué de Castro mi fán terem, vagy hogy Modigliani
miért nagy, akkor senkit és semmit nem szidhatunk.

No, igen. Szó sincs arról, hogy ez a jelenség valami veszedelmes katasztrófa
árnyékát veti előre. Márcsak azért sem, mert az értelmiség nagy része őszintén,
vasakarattal akarja behozni a lemaradást, a szerzett ismereteket szocialista tartal-
ommal megtölteni, s hozzáadni mindazt a pluszt, amit számunkra a kommunista
eszmeiség jelent — amivel viszont mi vagyunk előnyben. S mégis a nógrádi ipar-
medence értelmiségének mintha nagyobb kötelessége lenne önmagával szemben.
Mert — akár őshonos, akár bevándorolt — több az emberi kötelessége az itteni
munkásokkal szemben.

Nem vagyunk még messze attól az időtől, mikor Salgótarján kicsit idegenkedett
az értelmiségtől. A frissen hatalomra került munkásosztályban még élénken éltek
azok az igazságtalanságok, melyeknek zömét így vagy úgy, éppen az értelmiségiek
közvetítették nekik. Ezt az ellenérzést — amelyben a tudatos böven keveredett az
ösztönössel — a munkások köréből felkerült vezetők realizálták, akik közül abban az
időben még nagyon kevésnek volt kellő — iskolai vagy autodidakta — kiéneve.

Érdekes időszak volt az Soka színté kérkedtünk, hogy a múlt rendszerben
nem volt módunk tanulni. Egy-egy beszélgető társaságról pontosabban meg lehetett
állapítani, hogy közülük ki jár a közép- vagy felsőiskolát és ki támaszkodik a termé-
szetes intelligenciájára. Az utóbbiak fesztelenebbül mozogtak, szélesebb taglejtéssel
beszéltek, és mondataikban nemcsak a tájszólás érzett, hanem itt-ott olyan szavak
is előfordultak, melyeknek hallatán az értelmiségi beszélgető partner szája enyhén
megrándult. Ha nem ügyelt eléggé. Mert általában nagyon igyekeztek alkalmaz-
kodni, vigyáztak, hogy ne beszéljenek túl „urasan”, és holdogok voltak, ha a néni
származásúak legközelebb is szívesen szóbaelegek velük. Ebből tudták, hogy nem
túl ellenszervesek.

Így volt.

Természetes és megkerülhetetlen folyamatként játszódott le, bár nem mindig
áldásosan. Az is természetes viszont, hogy évek múltán eltűnt — és Salgótarján tíz
éve azon vette magát észre, hogy várja, hívja az értelmiségieket!

Először azért, mert a megyei vezetők közben maguk is tanultak, különböző képesítéseket szereztek, és már nincs kisebbségi érzésük;

másodszer azért, mert a tarjáni munkásságban az évek múltával halványult a régi ellenérzés;

harmadszor, mert az új falak között művészeteket, pezsgő szellemi életet akarnak meghonosítani;

negyedszer pedig, hogy a további építőmunkához elegendő szakember legyen.

Mindezekon túl azonban a szerző felfedezni vél egy ötödik, a jelenségek mélyén húzódó okot is. Régen a nép hiába gyűlölte egységesen és mélységesen az urakat, azok életét tekintette példaképnek. A bő palóc szoknyán vagy a főkötön kívül még számos ruhadarabról és szokásról kideríthető, hogy azokat valamikor az uraktól lesték el, vették át. Így például a lakodalom számos eleme, vagy a csárdás. A felszabadulás után ez gyorsan differenciálódott: a parasztság példaképe a munkásság lett, míg ez utóbbiaké az értelmiség. Mit csinál, hogyan csinálja, mit tart jónak, mit rossznak — vagy konkrétan és egyszerűbben: hogyan öltözködik, hogyan tartja a villát, mit tizóraizik?

S míg a parasztság példakép-választása viszonzatlan maradt, addig a munkásság igazodása olyan intenzív, gyümölcsöző kölesönösség lett, amely rejtett, belső motorként segíti társadalmunk fejlődését. Az értelmiség többsége is élenken kezdett érdeklődni a munkások múltja, harca, győzelme, veresége, tévedése és igazsága iránt!

S itt talán nem jó ellenérv, hogy mi sem volt könnyebb mert hiszen mihamar az értelmiség többsége is népi származású lett. Nem azért, mert a legnépibb származású értelmiségi is — ahogy a múltban legtöbbször — nagyon gyorsan elfordulhatna öveitől, ha ez a tényező nem lenne eleven munkáló hatás, régi szóval élve: korszellem.

... A munkás tehát ma már az értelmiséget figveli. „hiszen ti ezt jobban tudjátok, azért tanulatok”. Ha pedig éppen ez a tarjáni munkásság teszi ezt, amellyel nem keveset ért el a régi világ legvívósában, s amellyel még jó tíz évvel ezelőtt is gyanakodva figyelte a tanult embert, akkor a nógrádi értelmiségi még egyes egyedeiben se folytasson üres életmódot, ne fecsegiyen unalmat a presszóban, és ne legyenek közhelvei önálló vélemény helyett! S az igazi európai életmód helyett még elvéve se kergesse annak puszta kereteit!

Ez az a többlet-felelősség, ami az egész magyar értelmiséget illeti még jó darabig, de amelyik a speciális okoknál fogva fokozottabban vonatkozik a tarjáni „nadrágosokra”.

Régi értelmiség, új értelmiség... A felosztás annyira használatos, hogy az ember más kategóriákban szinte nem is tud gondolkodni. Pedig lassan fölöslegessé válik. Nem azért, mintha nem lennének megkülönböztető jelek régi és új értelmiség között, mintha nem tapasztalhatnánk életmódbeli, viselkedési, talán öltözködési eltéréseket is aszerint, hogy ki melyik osztályból vagy rétegből indult, hanem mert az alapvető meghatározás nem ezeken nyugszik. A végzett munka a vízválasztó. Ebből a szempontból pedig, régiak vagy újak, egyaránt találunk lezsereket, puritánokat, lelkiismereteseket, hanyagokat, enciklopédista hajlamúakat és szakbarbárokat. Meggyőződésükre és belső tartásukra nézvést pedig mind a régiak, mind az újak zöme szocialista.

Ezért aztán talán célszerű lenne átléni az idejétmúlt kategórián, és más szempontok szerint tárgyalni a nógrádi értelmiséget, a teljesség megkísértése nélkül.

„Lenn az Alföld tengersík vidéken. Ott vagok honn, ott az én világom, Börtönéből szabadult sas lelkem. Ha a rónák végtelenjét látom...” Petőfi varázsos egyéniségű ember volt, a rakoncátlan, fékezhetetlen nagy gyerek, akinek mindent szabad, akinek minőnt szívesen elhizünk — ez a zsenik előnye a közönséges haladókkal szemben —, ugyanakkor tudjuk, hogy ezt a verset ő sem gondolta egészen komolyan, hisz más alkalmakkor meg a hegyvidékről írt igen hízelgő dolgokat. „S ráadásul Nógrád nem is igazi hegyvidék!” — mondta védekezően egy ismerősöm. És el kell ismernünk, hogy igaza van. Mert a térképen találunk ugyan

néhány három számjeggyel jelzett magassági pontot, s az oldalak néha elég meredeken emelkednek, hogy még a kecske sem szívesen kapaszkodik fel rajta — de az egész mégis inkább dombvidék. — még akkor is, ha fő konglomerátumát a hegységnek kijáró Cserhát névvel illetik.

Bizonyos alapvonzalmakon túl — vagy sokszor éppen annak ellenére — az ember azért szeret vagy utál meg egy tájat mert ott jó vagy rossz benyomások érték: Napóleonnak az a kevés katonája, aki az egyiptomi hadjáratból egyáltalán visszakérült, valószínűleg sohasem álmodott jót a gizehi piramisról, a Nilus partját megjárt mai francia viszont, valahányszor kellemesre akar gondolni, nyilván mindig szívesen emlékezik vissza a Királyok völgyére.

Ha Szabó Zoltán jó harminc évvel ezelőtt a bevándorolt értelmiség talajtalan-ságáról kellett írjon, az nem lehetett másért, minthogy Nógrád akkor bizonyos értelemben a legsötétebb Szabolcshoz vagy Zalához hasonlított. Mert igaz ugyan hogy itt nem volt annyira elesett a nép, nem dúltak annyira a népbetegségek, de a hivatalos társadalom állóvize merevebb volt, mint talán bárhol másutt: a reform-kori és a negyvennyolcas nemesség haladó szelleme már régen a semmibe foszlott, polgárság itt sohasem fejlődött ki, a munkásságtól pedig nem csupán az állam szeparálta az egyéb rétegeket, hanem az értelmiség túlnvómó többsége is igyekezett magát távol tartani, ha másért nem, hát félelemből, nehogy kommunishtagyanúsnak bélyegezzék őket. . . Ezekért fogadta az ide betelepülő értelmiségit társainak víze-nyösen közömvös tekintete, és a mindennapok eseménytelen, egyenhangú semmije, ami végül őt is üveges tekintetűvé változtatta. „Tenni valamit? — merült föl néha itt-ott a kérdés, réveteg ízzel — De mit, és hogyan? Hol kellene kezdeni?”

És tennivaló millió volt, már apjuk is elkésett vele.

A ma betelepülő értelmiségit nyüzsgő körkép fogadja, mely nyugtalanságával nvugtat. Itt bontanak és építenek, ott ipari beruházások fölött vitatkoznak, emitt tegnap óriásinak számító létesítményeket tartanak kevésnek, míg amott azon torz-salkodnak, hogy az egész épületet arrább kellene kezdeni, mert mi lesz itt harminc év múlva, amikor szélesebb utakra lesz szükség. . . A betelepülő még ki sem pakolt tisztésesegen a bőröndjeiből, még el sem döntötte végelesen, hogy a rekamiénak itt lenne-e jobb helye, vagy a szemközti falnál, s már nvakig van az eseményekben: tárgyal, bizottságba választják, véleményvt kérnek tőle — s egyszerre csak azon kapja magát, hogy nekiveresedve vitatkozik valami originál nógrádi problémán.

A hosszú, keskeny völgyet türelmes makacssággal feszegető Tarián egyre fiatalodik, a patinás Gyarmat szinte észrevétlenül ipari várossá válik, Hollókő egy hegytetőre ragasztott terjedelmes fecskéfészekhez hasonlatos, a bányatelepek frissen üdék, a sziráki borok úgy tesznek, mintha Badacsonyan tartották volna őket keresztvíz alá, és Szécsényben az omladozó kastélyt már igazán ideje lenne teljes pompájában helyreállítani. A tájnak varázsa van, a táj emlékekkel, hagyományokkal és mai problémákkal zsúfolt, s aki idekerül, akár ne is aludjon, annyi ügybe vetheti bele magát.

Ha akarja.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a legtöbb akarja, akár tejfölösszajú diplomás-ként érkezik, akár hosszú praxis áll mögötte. Másutt álmodozónak tartott fiatal tanárokat itt mihamar aktív tanácsstagokként tarthatunk számon, a többévtizedes szakma bástyái mögé húzódó orvos egyszerre csak megjelenik az Illetékes Hivatalban, és verni kezdi az asztalt, hogy mi lesz már azokkal a csökkent értelmi képes-ségű gyerekekkel?! A táj szívet kíván.

Ha van.

Rendszerint van. S Nógrádban ez nagyon lényeges, mert itt az átlagosnál eleve-nyebben él még a proletár romantika, ugyanakkor a munkások reálisabban és tá-gabb látókörűek, mint valaha — s ha észreveszik rajtad, hogy szíved van, akkor a „benszülöttek” között mihamar akad jóismerősöd, és soha senki sem jegyzi meg, hogy tulajdonképpen nem is palóc tájszólásban beszélsz. „Majd fogsz!” — moso-lyognak a régebben beköltözöttek, akik már vígan használják a palatális á-t.

Hány más magyar vidéki város van, ahonnan pár év után megszöknek a bete-lepültek. Tarjából ma már nagyon kevesen. A város szereti és megtisztelti ven-

dégét. Pestről vidékre utazgató emberek kellemes meghökkenéssel mesélik, hogy Salgótarjánban az állomáson várják őket, és mindent elkövetnek, hogy kellemesen érezzék magukat. A szénért meggyomrozott, korommal bőven meghintett tájnak lelke van, csak egy kicsit oda kell figyelni.

És a vidéknek ma ez a fő vonzóereje.

A magyar nyelvben a világ sokmindent jelent. Világ a gyertya fénye — sőt egy másik fény is, „amelyből világlik agyunk, hisz egymás nélkül sötétben vagyunk” —, világ a makrokozmosz, amiben a Tejútrendszer csak egy kis pontoska világ, a földkerekség — és világ a falu, minek határa csak pár kilométer sugarú.

Sőt világ lehet egy utca, egyik végén a lakással, másik végén a munkahellyel. Kinek milyen az étellel szembeni vágya, igénye, s mennyi akarata, ereje, kitartása van az elérésére, olyan a világa. Beletartozhat egyik végén egy íróasztal, rajta egy halom unalmas aktával, másik végén egy sezlon, és a fridsziderben bor. De beletartozhat még a szomszédok ügyes-bajos dolga, a görög politikai terror, egy újonnan felállított szobor vitája, és az állandó kísérletezgetés, hogy miképpen lehetne naponta öt-hat óránál többet aludni.

Attól függ, ki milyen világot akar, vagy bír kialakítani magának.

Jól emlékszem a húsz év előtti időkre, mikor a makrokozmosz csak afféle világocskának tűnt szemünkben, hajnalig vitáztunk és lelkesedtünk gyökeres átalakításán, s reggel mégis frissen keltünk. Volt egy társunk, aki angolul tanult, mert hamarosan szüksége lesz rá, s akkor sem hagyta abba, mikor Solohov regényének megfelelő citátumát a fejére olvastuk (ma egy afrikai magyar nagykövetségen dolgozik). A magyar világ, a szocialista világ könnyen érthető, egy pillantással áttekinthető volt akkor számunkra, és a problémák mintegy csak azért léteznek, hogy ne unatkozzunk.

A Föld, Európa és Magyarország ügyei-bajai mára meglehetősen bonyolultak lettek a szemünkben, s esténként ki-ki jóérzéssel fekszik le, ha a nógrádi problémák egy parányát sikerült előremozdítani. Ma már a nógrádi értelmiség is csak igen elvétve bocsátkozik vitába a világorradalom állásáról, az ausztro-marxizmusról, vagy a thermidor tizennyolcadika lényegéről. Egy szerinte elhibázottnak tartott országos vagy megyei, gazdasági vagy kulturális intézkedés már inkább felingerli agya szürkeállományát, de hajnalig még amiatt sem hajlandó cigarettafüstbe temetkezni, mert másnap operálnia kell, vagy tárgyaláson résztvennie, vagy számtan dolgozatot iratni a „kettő dében”.

Nem valószínű, hogy találunk olyan „nadrágos” embert Tarjánban vagy Nógrádban, aki mindennel meg lenne elégedve, ami itt történik. Nemcsak tanuló nemzet lettünk, hanem kritizáló nép is. A szívesen keressük meg a szalkát épülő világunk szép példány halában, s ha aznap történetesen nem találunk, akkor egy kicsit nyugtalanul tesszük párnázza fejünket, hogy mi van, ma még az eladó is kifogástalanul mérte a szalámit?!

Talán nem minden értelmiségin venni ezt észre: csendesen töltik el az üzemi ebédet, gyűléseken szolid kézmozdulat kíséretében fojtják el ásitásukat, s munka után megbízhatóan sietnek haza, mert itt a tavasz, lehet nagytakarítani, kirándulni vagy cukorborsót vetni. . . Ilyenek is vannak. De általában megváltozott az élet ritmusa, mert megváltozott a társadalmi cél — s csak így kerülhetett napirendre az élet élvezete is, ami semmi mást nem jelent, mint hogy a nógrádi értelmiség, látja tudja: ez stabil világ, itt lehet tervezni, élni.

Akkor lehetnénk nyugtalanok, ha ez nem így lenne.

Ez alapvető jellegzetességen túl más jelek is vannak, melyekből megállapítható, hogy Nógrádban ma az értelmiségiek, mint társadalmi lények, csak igen kevésbé hasonlítanak harminc év előtti elődeikre.

Manapság elég rövid ismerkedés és beszélgetés után szinte mindenkiről kiderül, hogy honnan jött: maguk mondják el, s szép, nyugalmas rendben sorakoznak elő a munkás, vasutas, kisiparos, paraszt vagy értelmiségi szülők. A kép csak ritkán vibrál, s ha olykor előfordul, hogy egy-egy lakatos vagy fékező apa művezetővé vagy gépmesterré lép elő gyermeke fantáziájában. . . Szociológiai szempontból a legmegnyugtatóbb, hogy ma már a főtisztviselő vagy osztályvezető apa is mind gyakrabban előbukkanhat: gyermekeik tudják, hogy nem kell őket rejtgetniök. Legalábbis: egyre kevésbé.

Hogy tehát, ha ma Tarján főutcáján találkozik egymással két hivatali kolléga, és egyik fejkendős szülejét, másik pedig tollas kalapú anyját kisérven szívélyesen üdvözlük egymást, az semmi egyebet nem jelent, mint hogy a mai értelmiség egészében nem uralkodnak olyan ferde nézetek, amelyek kényszerítő hatása alatt az akármilyen származást szégyenleni, rejtegetni kellene.

Fogalmam sincs, hogy régen, a nevezetes táblabíró-világban a kövér vagy a sovány hivatalnokok voltak-e többségben. Mindenesetre úgy képzelem, hogy akkor is több ember volt nyolcvan kilón alul, de nem kevesen voltak a duplatokások sem. Magam és mások emlékeit összerakosgatván mindenképpen úgy tűnik, hogy még a második világháború alatt is sok értelmiségi hurcolt magával terjedelmes pocakot. Jóval több mint ma.

A normálsúly megtartásának számos módja lehet. A rendszeresen izzott sport, az acélakarattal — és idegekkel! — végzett reggeli torna, a diétázás vagy sovány étkezés, stb. Van azonban egy jelenség, amely talán minden ilyen „művi” beavatkozásnál többet jelent: manapság a nógrádi értelmiség többségének tulajdonképpen nincs munkaideje. Illetve van, de az nem nyolc óra, hanem több. Néha sokkal, néha egy órácskával.

Az ötvenes évek első felében azért nem volt, mert nem illett, mert ha valaki fről ötkor hazaindult, könnyen kiderült róla, hogy a nép ellensége. Ma azért nincs, mert sok értelmiségi fél ötkor úgy érzi, hogy még nem végezte el a napi penzumot.

Ezért nem ér rá ma a legtöbb értelmiségi elhizni. Mert ha a saját munkája jó elvégzésétől még tehetné, akkor ott van számos más dolog, amiben szintén illetékesnek érzi magát: az ember lépten-nyomon villamosítási ügyben szaladgáló pedagógusba, terven felül járdáért talpaló bérrelszámolóba, és újlási ügyben utazó mérnökbe ütközik.

Ma minden közügy. Ha a tanács reliefet tervez egy épületre, ha beszüntetnek egy kimerült aknát, ha restaurálnak egy kastélyt, ha egy faluban pár hétig nincsen fodrász, ha bolt nyitvatartási ideje nem megfelelő — az ma mind széles vitát kavart. . . Szó sincs arról, hogy mindig mindenki helyesen vélekedne, — de ki akarja ezt remélni? A lényeg ebben az ügyben, hogy aki esetleg morog vagy opponál, **az is szól!** És ez nem csupán a véleménynyilvánítás de facto megítélő jogát jelenti, hanem azt is, hogy szinte mindenki illetékesnek érzi magát napi életünk kisebb és nagyobb dolgaiban.

Így szélesedett el és mélyült ki a nógrádi értelmiség világa huszonöt évvel azután, hogy a két háború közötti intelligencia állóvizét viharos habossá kavarta a felszabadulás: az iszap mindig lent ülepedik, s a salak fent összegyűlve kifolyik — ez fizikai törvényszerűség.

És a vizek, jóízű, bő forrásokkal erősödven, megindulnak.